

Meerstad Groningen met of zonder landbouw?

Perspectieven voor het plangebied en de bedrijven

**P.H.Vereijken
C.M.L.Hermans
H.S.D. Naeff**

Alterra-rapport 506

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

P.H.Vereijken, C.M.L.Hermans, H.S.D.Naeff, 2002. *Meerstad met of zonder landbouw? Perspectieven voor het plangebied en de bedrijven..* Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 506. 34 blz.; 8 kaarten; 3 tab.; 1 ref.

Als een stad wil uitbreiden, moet de landbouw doorgaans wijken, zeker als het gaat om compacte nieuwbouw. Maar in uitbreidingsplannen als Meerstad Groningen gaat het om een combinatie van wonen, werken en recreëren. Dit vergt een ruime en groene omgeving. Gaat het dan alleen om natuur- en recreatiegroen, of biedt ook agrarisch groen perspectief? Zo ja, wat voor eisen stelt dat aan de agrarische ondernemers en hun activiteiten en wat voor perspectief biedt dit aan hun bedrijven? In dit rapport beantwoorden we deze vragen voor Meerstad Groningen, maar we hopen dat de verkregen kennis en inzichten ook bruikbaar zijn in multifunctionele stadsuitbreidingen elders.

Trefwoorden: multifunctioneel landgebruik, stad en land, stadslandbouw

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 506. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Aanpak	11
3 Natuur- en landschapswaarden	13
3.1 Natuurwaarden	13
3.2 Landschapswaarden	16
3.3 Natuur- en landschapswaarden gecombineerd	17
4 Bebouwing en landbouw versus natuur en landschap	19
4.1 Intensiteit van bebouwing en landbouw	19
4.2 Confrontatie met natuur en landschap	20
5 Perspectief huidige landbouw	21
5.1 Per sector	21
5.2 Per klasse van economische omvang en van leeftijd	21
6 Criteria voor multifunctionele landbouw	23
6.1 Meerwaarde voor de groene omgeving	23
6.2 Economisch perspectief voor de bedrijven	23
7 Animo onder melkveehouders	25
7.1 Doel en opzet enquête	25
7.2 Resultaten enquête	25
Literatuur	27
Bijlage 1 Foto's	29

Woord vooraf

Als de stad wil uitbreiden, moet de landbouw doorgaans wijken, zeker als het gaat om compacte nieuwbouw. Maar in uitbreidingsplannen als Meerstad Groningen gaat het om een combinatie van wonen, werken en recreëren. Dit vergt een ruime en groene omgeving. Gaat het dan alleen om natuur- en recreatiegroen, of biedt ook agrarisch groen perspectief? Zo ja, wat voor eisen stelt dat aan de agrarische ondernemers en hun activiteiten en wat voor perspectief biedt dit aan hun bedrijven? In dit rapport beantwoorden we deze vragen voor Meerstad Groningen, maar we hopen dat de verkregen kennis en inzichten ook bruikbaar zijn in multifunctionele stadsuitbreidingen elders.

De resultaten van dit onderzoek leveren, samen met resultaten van werkgroepen die zich met natuurlijke watersystemen en ecologie bezighouden, input voor het Masterplan Meerstad Groningen, op te stellen door Bureau Alle Hosper en KCAP.

De auteurs

Samenvatting

Meerstad Groningen is een uitbreidingsplan voor wonen, werken en recreatie in een groene omgeving. Gaat het hierbij louter om natuur- en recreatief groen, zodat de huidige landbouw moet verdwijnen? Ons is gevraagd of de landbouw deels kan blijven, om met groene inrichting en diensten meerwaarde te geven aan de identiteit en de kwaliteit van Meerstad. Om deze vragen te beantwoorden, zijn eerst de huidige waarden van natuur en landschap in kaart gebracht, tezamen met de intensiteit van de huidige landbouw en bebouwing als potentiële bedreigers. Daarbij is gebleken, dat een van de deelgebieden (deelgebied B) de hoogste waarden én de hoogste bedreiging kent. Bovendien is dit gebied recentelijk heringericht en bevinden zich hier moderne, tamelijk grote maar ook intensieve melkveehouderijen. Deze melkveebedrijven kunnen meerwaarde opleveren voor Meerstad, als ze extensiveren qua bemesting en frequentie van begrazing en maaien. Dan kunnen ze waar nodig percelen vernatten, later in de lente in gebruik nemen of eerder in de herfst met rust laten t.b.v. flora en fauna. Zo kunnen ze voor een afwisselend en aantrekkelijk landschap zorgen voor bewoners en recreanten, zeker als ze hun bedrijven ook nog dooraderen met wandel- en fietspaden. Maar extensiveren vergt extra land en extra land betekent extra arbeid. Meerstad zal dit extra land moeten aanbieden en voor de extra arbeid c.q. groene diensten betaling moeten regelen, als het een enclave met multifunctionele melkveebedrijven wil. Bij een enquête in maart 2002 bleken in deelgebied B nog negen melkveehouders aanwezig. Vier van hen, met in totaal bijna 400 melkkoeien, 300 stuks jongvee en circa 270 ha, bleken bereid met de plannenmakers de mogelijkheden van een multifunctionele landbouwenclave te bespreken. Ze zouden tezamen dan 170 ha meer grond moeten hebben.

Theoretisch zien we drie mogelijkheden voor de plannenmakers:

1. Ze vinden een landbouwenclave in het oosten van Meerstad een aantrekkelijke overgang vormen naar de belendende natuurgebieden voor bewoners, recreanten, fauna en flora, daarom gaan ze de dialoog aan met de vier geïnteresseerde melkveebedrijven;
2. Ze vinden zo'n landbouwenclave toch te weinig meerwaarde hebben t.o.v. volledige transformatie naar natuur en wonen in het groen, daarom laten ze alle bedrijven maar uitkopen.
3. Deelgebied B blijft monofunctioneel, al of niet binnen het plangebied.
Volgens ons is dit laatste geen reële optie. Het zou nl. ernstig afbreuk doen aan Meerstad, als zo'n monofunctionele landbouwenclave Meerstad ecologisch en recreatief zou afsluiten van de EHS-verbindingszone in deelgebieden A en D (Kaart 1). Bovendien zou handhaving van de intensieve melkveehouderij en zelfs akkerbouw met hun emissies aan meststoffen en bestrijdingsmiddelen natuur en milieu blijven bedreigen, zowel in Meerstad als in de EHS.

1 **Inleiding**

Ten oosten van Groningen wordt Meerstad Groningen ontwikkeld, een grootschalig plan voor stadsuitbreiding en recreatie van circa 4000 ha. Van oudsher domineert de landbouw in het betreffend gebied. Volgens het plan krijgt het gebied grotendeels nieuwe functies. Dit betreft:

- 700 ha voor 8000 woningen (gemiddeld 12 woningen/ha);
- 140 ha bedrijventerrein;
- 500 ha groen in en om de stad;
- 500 ha nieuwe natuur;
- 650 ha open water (vandaar de naam Meerstad).

De meest landbouwbedrijven moeten wijken, maar in principe blijft er ruimte voor landbouw over. De centrale vraag is, wat voor landbouw blijft er in Meerstad mogelijk en waar heeft hij het meeste perspectief? Bij deze vraag gaat het zowel om het perspectief voor Meerstad als voor de landbouw.

In opdracht van de Stuurgroep Meerstad proberen we deze vraag in dit rapport te beantwoorden. De resultaten kunnen worden benut bij het opstellen van het masterplan door de provincie Groningen, de gemeenten Groningen en Slochteren, het waterschap Hunze en Aa, DLG en LNV, onder regie van Bureau Alle Hoesper en KCAP onder regie van Alle Hoesper.

2 Aanpak

In Meerstad kan geen landbouw blijven, die afbreuk doet aan de kwaliteit van de woon-, recreatie- en werkomgeving door emissies aan meststoffen, stank en bestrijdingsmiddelen. Zelfs kan er geen landbouw blijven, die neutraal is qua invloed op de omgeving maar andere functies uitsluit. Want monofunctioneel landgebruik leidt tot minder ruimte binnen het plan voor niet-agrarische bedrijven, bewoners en recreanten. Die hebben dan twee mogelijkheden: inleveren op hun ruimte-eisen of zich elders vestigen. In het eerste geval verliest het plan aan ruimtelijke kwaliteit, in het tweede geval verliest het aan rendement op zijn grote investeringen. Daarom zijn we gericht gaan zoeken naar meerwaarde van de landbouw, in combinatie met de andere functies die de kwaliteit bepalen van de groene omgeving (landschap, natuur en water).

Dit heeft ons gebracht tot een aanpak met de volgende fasen:

1. In kaart brengen wat de landschaps- en natuurwaarden zijn van de diverse delen van het plangebied, gelet op de huidige bebouwing en infrastructuur.
2. In kaart brengen in welke delen landbouw en bebouwing een bedreiging vormen voor de natuur- en landschapswaarden en zonodig moeten worden gesaneerd.
3. In tabel brengen en economisch perspectief schetsen van de huidige landbouw: hoeveel bedrijven in welke sectoren, fysieke en economische omvang van de bedrijven, leeftijdsopbouw van de ondernemers.
4. Criteria formuleren waaraan landbouw moet voldoen om aan Meerstad meerwaarde te geven en tegelijk economisch perspectief te houden voor de landbouw.
5. Op basis van deze criteria kansrijke bedrijven identificeren en van betreffende ondernemers het animo peilen om meerwaarde te geven aan Meerstad en om met de plannenmakers de mogelijkheden te bespreken.

3 Natuur- en landschapswaarden

De huidige natuur- en landschapswaarden van het plangebied hebben we in kaart gebracht naar vijf deelgebieden, conform de huidige infrastructuur en bebouwing (Kaart 1, gebieden B, C, F, ZC en ZF). Het plangebied heeft grotendeels harde grenzen: westelijk de stad Groningen, noordwestelijk het Eemskanaal en zuidelijk de A7/E35. Voor het overige zijn er zachte grenzen: noordoostelijk agrarisch gebied en zuidoostelijk het natuurontwikkelingsgebied Midden-Groningen. Om deze reden hebben we bij het in kaart brengen van de natuur- en landschapswaarden de schil met vier agrarische gebieden noord- en zuidoostelijk van het plangebied erbij genomen als referentie (gebieden A, D, E en G). Zo kregen we negen deelgebieden, net voldoende om ze in drie klassen in te delen: laagste, gemiddelde en hoogste waarden. Daarbij hebben we als grenzen tussen klassen 1 en 2 resp. 2 en 3 de twee grootste verschillen in waarde genomen in de rangorde van waarden van de deelgebieden.

Kaart 1: Meerstad Groningen: topografie en gebiedsindeling.

3.1 Natuurwaarden

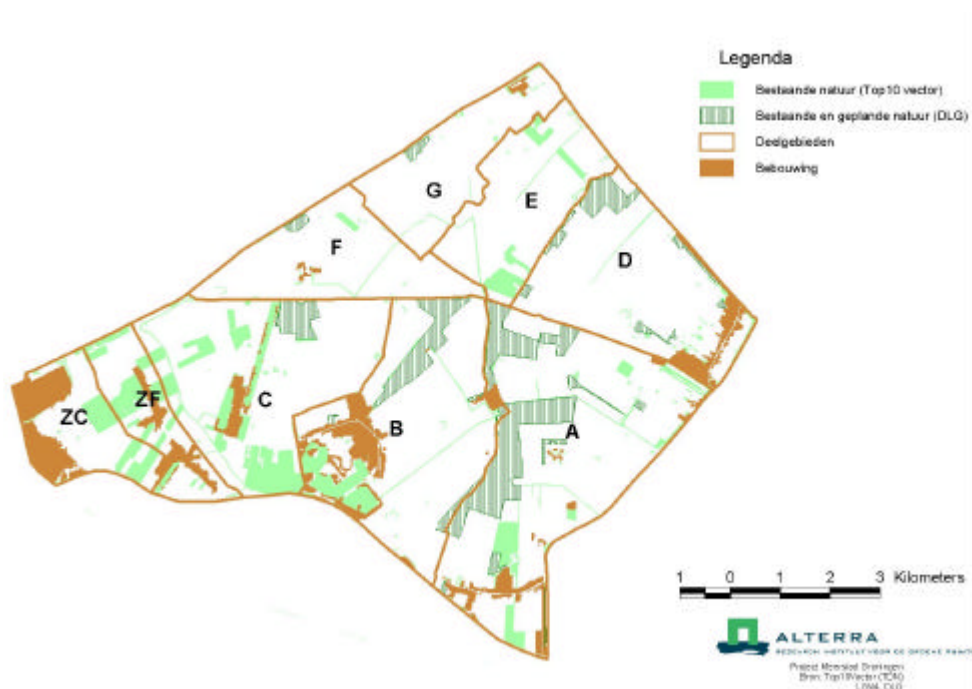
Voor de natuurwaarden hebben we vier indicatoren gebruikt:

- Omvang van het areaal (ha bos- en natuurgebied/deelgebied);
- Samenhang binnen het areaal (gemiddelde omvang/natuurgebied/deelgebied);

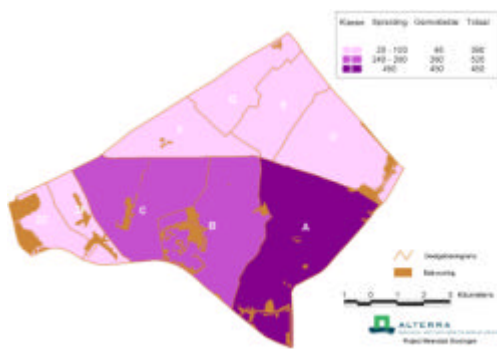
- Kwel (mm/dag/deelgebied);
- Reliëf (standaardafwijking van de gemiddelde hoogte/ha/deelgebied).

De bestaande en geplande natuurgebieden volgens DLG en de natuur uit de topografische kaart (Kaart 2) hebben we gebruikt om de indicatorwaarden per deelgebied te berekenen en de deelgebieden per indicator in drie klassen te verdelen (lage waarde = licht paars, midden = paars, hoge waarde = donker paars) (Kaart 3a-d). Vervolgens hebben we een totaalkaart voor de (actuele en potentiële) natuurwaarden gemaakt door de indicatorkaarten te combineren (Kaart 3e). Daarbij hebben we de deelgebieden opnieuw ingedeeld in klassen: laagste = licht paars = klasse 1 of 2 per indicator, hoogste = donker paars = klasse 2 of 3 per indicator, gemiddelde = paars = overig. We hebben de vier indicatoren dus even zwaar gewogen. Deze methode hebben we eerder ontwikkeld en toegepast in Deventer en Walcheren (Vereijken et. al., 2000).

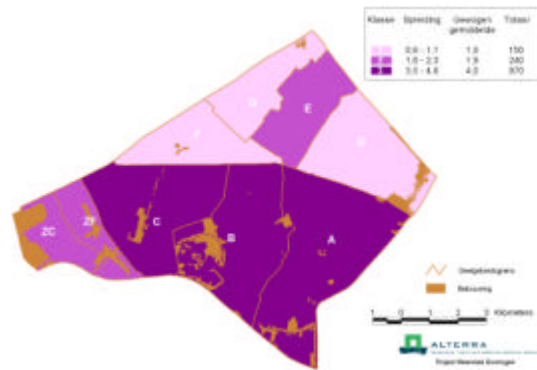
Uit deze ruimtelijke verkenning blijkt, dat de gebieden A en D, die voor een robuuste ecologische verbindingszone worden ontwikkeld, niet tot de hoogste klasse behoren, omdat er vrijwel geen kwel is. Ze liggen nl. nog net op het Drents plateau. Kwel is in ons land zeldzaam geworden vanwege de ver doorgevoerde ontwatering t.b.v. de landbouw. Daardoor is ook de hiermee verbonden flora en fauna steeds zeldzamer (o.a. die van blauwgrasland). De meeste kwel komt voor in het laaggelegen deelgebied C. Samen met deelgebied B (matige kwel) heeft C dan ook de hoogste waarde resp. kans voor verdere ontwikkeling, mede gelet op de aanwezige omvang en samenhang aan natuurgebied.

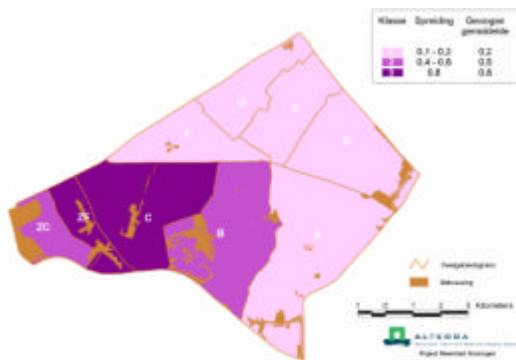
Kaart 2: Meerstad Groningen: Natuurkaart

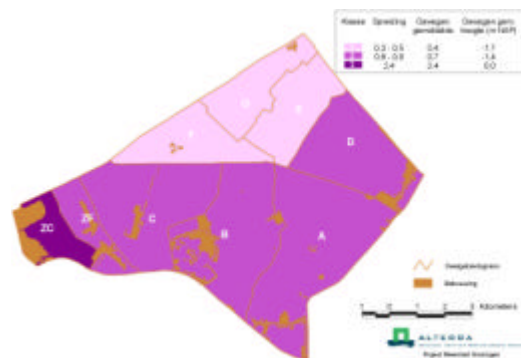
Kaart 3a: Omvang areaal natuur in ha

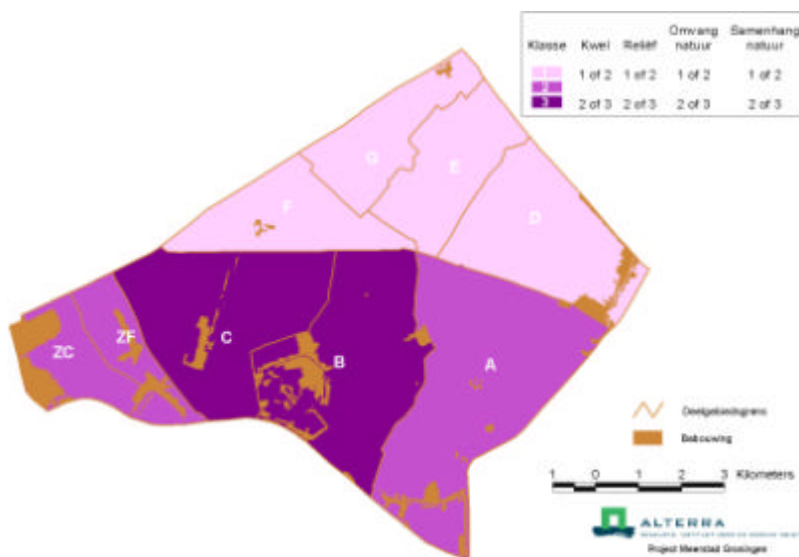
Kaart 3b: Samenhang areaal natuur in ha/natuurgebied

Kaart 3c: Kwel in mm/dag

Kaart 3d: Relief in standaard afwijking van gemiddelde hoogte

Kaart 3e: Meerstad Groningen: kanskaart voor natuur.

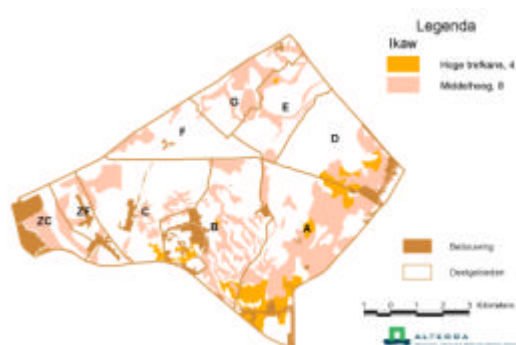
3.2 Landschapswaarden

Voor de landschapswaarden hebben we twee indicatoren gebruikt:

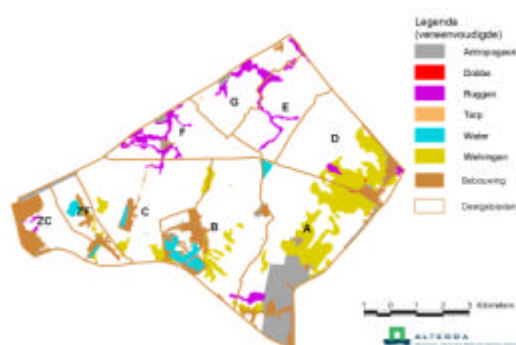
- Vermoede archeologische waarden (ha/deelgebied);
- Geomorfologische waarden (ha/deelgebied).

De basiskaarten van de vermoedelijke archeologische waarde (IKAW, kaart 4a) en de geomorfologie (kaart 4b) (beide ontvangen van DLG) hebben we gebruikt om de indicatorwaarden per deelgebied te berekenen en de deelgebieden per indicator in drie klassen te verdelen. (Kaart 5a-b). Vervolgens hebben we een totaalkaart voor de landschapswaarden gemaakt door de indicatorkaarten te combineren (Kaart 5c). Daarbij hebben we de deelgebieden opnieuw ingedeeld in klassen: laagste = klasse 1 of 2 per indicator, hoogste = klasse 2 of 3 per indicator, gemiddelde = overig. We hebben de twee indicatoren dus even zwaar gewogen.

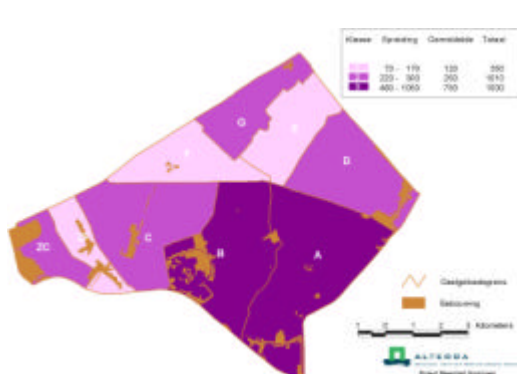
Uit deze ruimtelijke verkenning blijkt, dat de hogere gebieden A en D, waar een robuuste ecologische verbingszone wordt ontwikkeld, tot de hoogste klasse behoren, samen met overgangsgebied B.

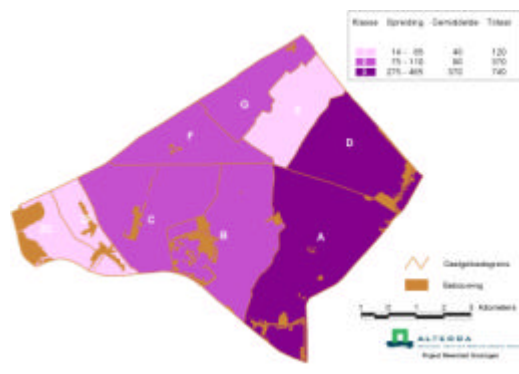
Kaart 4a: IKAW kaart

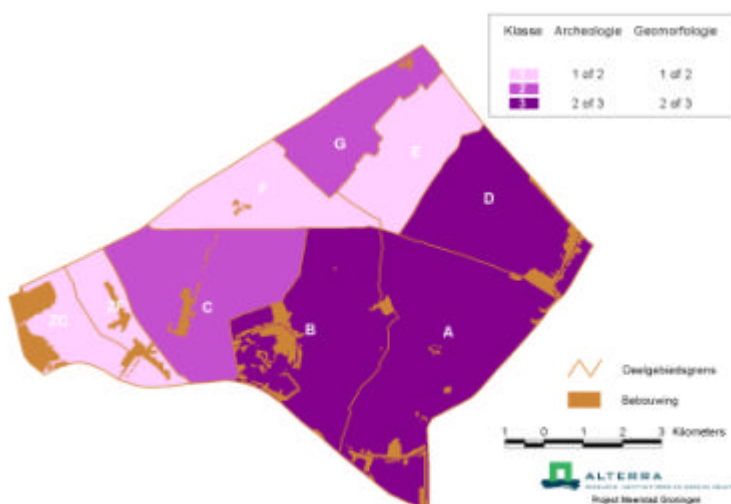
Kaart 4b: Geomorfologische kaart

Kaart 5a: Areal met archeologische waarden (ha)

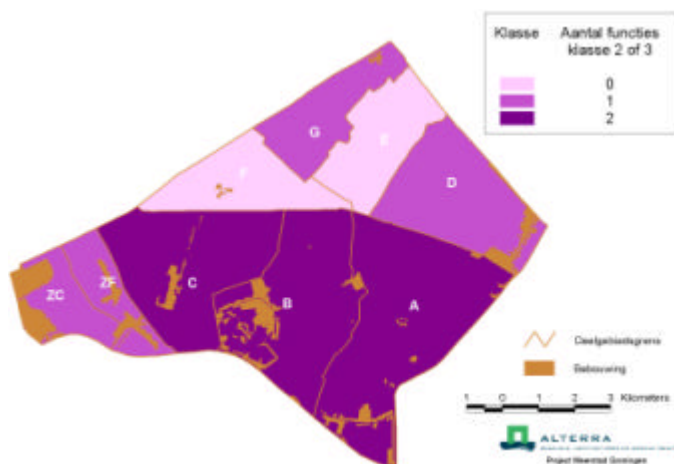
Kaart 5b: Areal met geomorfologische waarden (ha)

Kaart 5c: Meerstad Groningen: kanskaart voor Landschap

3.3 Natuur- en landschapswaarden gecombineerd

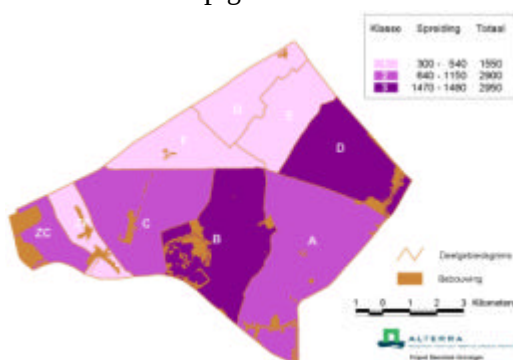
Door de kaarten voor natuur en landschap (kaarten 3e en 5c) te combineren, kunnen de deelgebieden voor beide functies worden geclassificeerd (Kaart 6). Daarbij hebben we de deelgebieden opnieuw ingedeeld in klassen: laagste = licht paars = 0 functies in klasse 2

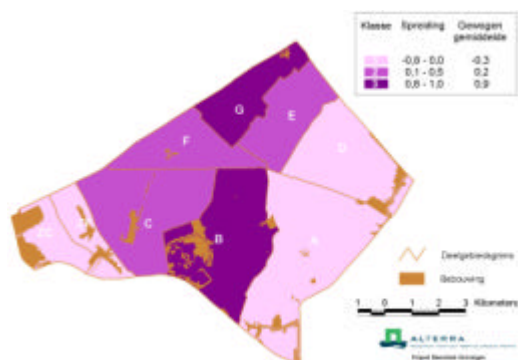
Kaart 6: Meerstad Groningen: kanskaart voor functiecombinatie natuur en landschap

of 3; gemiddelde = paars = 1 functie in klasse 2 of 3, hoogste = donker paars = 2 functies in klasse 2 of 3. De gebieden A, B en C vormen de hoogste klasse; ze bezitten gemiddelde tot hoge natuur- én landschapswaarden. Gebied A maakt deel uit van de ecologische verbindingszone ten oosten van Meerstad. Gebied C zal grotendeels worden afgegraven ten behoeve van het centrale meer. Gebied B heeft nog een omstreden status binnen Meerstad. Het is recent heringericht en bevat een tiental grote bedrijven met overwegend melkvee. Een aantal bedrijven verzet zich krachtig tegen opname in het plangebied. Gebieden E en F bezitten voor beide functies de laagste waarden c.q. kansen, dus deze gebieden zijn het meest aangewezen voor landbouw. De overige

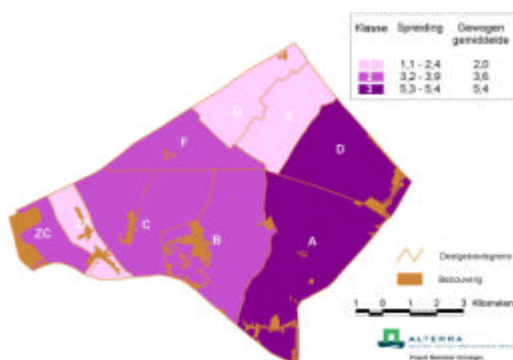
gebieden (ZC, ZF, G en D) zijn kansrijk voor natuur of landschap en zijn het meest aangewezen voor transformatie van landbouw naar groen wonen of werken. In ZC en ZF wordt al volop gebouwd.

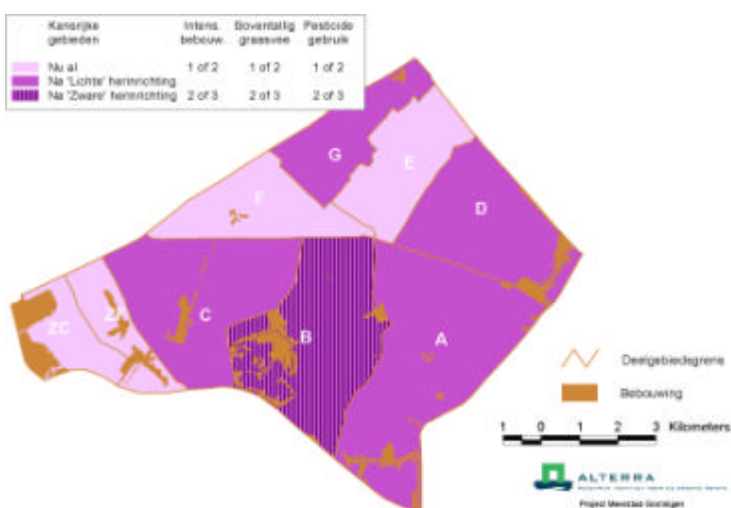
Kaart 7a: Intensiteit bebouwing (are bebouwd/deelgebied)

Kaart 7b: Intensiteit veehouderij (boventallige veebezetting vlg EU nitraatnorm/ha cultuurgrond)

Kaart 7c: Intensiteit akkerbouw (kg actieve stof aan pesticiden/ha cultuurgrond)

Kaart 7d: Kansen voor multifunctioneel landgebruik vanuit de intensiteit aan bebouwing en landbouw

4 Bebouwing en landbouw versus natuur en landschap

Hoe intensiever de bebouwing en de landbouw, des te meer ze de kwaliteit bedreigen van de omgeving c.q. de waarden en kansen van natuur- en landschap. Hoe lager de kwaliteit van de groene omgeving, des te minder kansen er zijn voor wonen en werken in het groen. Tegen deze achtergrond hebben we de intensiteit van bebouwing en landbouw in kaart gebracht. Vervolgens hebben we de combinatiekaart voor natuur en landschap hiermee geconfronteerd.

4.1 Intensiteit van bebouwing en landbouw

Om deze potentiële bedreigers van de groene omgeving gezamenlijk in kaart te brengen hebben we drie indicatoren gebruikt:

- Intensiteit van de bebouwing (ha bebouwd/deelgebied);
- Intensiteit van de veehouderij (boventallige veebezetting vlg. EU-nitraatnorm/ha cultuurgrond/deelgebied);
- Intensiteit van de akkerbouw (kg actieve stof aan pesticiden/ha bouwland/deelgebied).

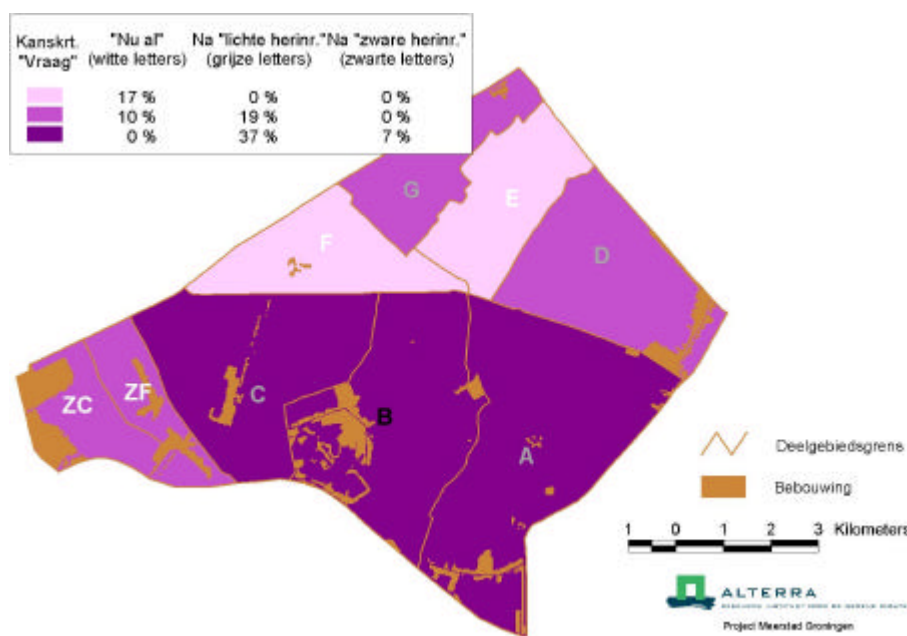
De benodigde gegevens voor bebouwing zijn afgeleid uit de topografische kaart 1 : 10 000. De landbouwgegevens zijn ontleend aan het Geografisch Informatiesysteem Agrarische Bedrijven (GIAB) in combinatie met de Meitelling 2000 m.b.v. de NEG typologie van LEI-CBS. Van de runder-, varkens- en pluimveestapels per deelgebied is de nitraat-N-productie berekend en omgezet in N-grootvee eenheden (N-gve = nitraat-N productie in mest en urine door een koe van 8000 liter melk/jaar = 130 kg nitraat-N/jaar excl. ammoniakemissie). Vervolgens zijn alle veestapels gesommeerd en is de totale veebezetting/ha deelgebied berekend in N-gve. Om grond- en oppervlaktewateren en uiteindelijk drinkwater tegen nitraatuitspoeling te beschermen, zijn de EU-landen een norm overeengekomen van maximaal 170 kg N/ha in de vorm van dierlijke mest (= 1,3 N-gve). Door de berekende veebezetting te verminderen met de maximale veebezetting volgens EU (= 1,3), hebben we de boventallige veebezetting/deelgebied berekend. Tegen deze contra-indicator kan worden ingebracht, dat Nederland misschien de gevraagde zachtere norm krijgt (derogatie) en dat bovendien het teveel aan mest buiten het gebied kan worden afgezet. Maar dat verandert niks aan het aantal hokken en stallen in het gebied plus de intensiteit van grazen en maaien. Deze blijven de natuur- en landschapswaarden bedreigen, zodat de boventallige veebezetting in alle gevallen een goede indicator is voor de intensiteit van de veehouderij en zijn bedreiging van de omgeving.

Het pesticidengebruik in kg/ha is berekend door per deelgebied de arealen per gewas volgens de Meitelling 2000 te vermenigvuldigen met het gemiddelde pesticidengebruik in kg/gewas volgens het CBS en de som van de gewastotalen aan pesticiden te delen door hun totaal areaal per deelgebied.

De drie indicatoren zijn in kaart gebracht en gecombineerd (Kaart 7a-d) Omdat het hier om bedreigingen gaat voor natuur en landschap en dus voor multifunctioneel landgebruik is de interpretatie van de paarse kleuren voor deelgebieden anders. Licht paars = geen bedreiging voor multifunctioneel landgebruik, donkerpaars gearceerd = sterk bedreigend voor multifunctioneel landgebruik en paars is tussenin. Het gebied B blijkt het meest intensief bebouwd en beboerd; er is dus een relatief zware herinrichting nodig om dit gebied voor andere functies geschikt te maken.

4.2 Confrontatie met natuur en landschap

Door het huidige “aanbod” aan bebouwing en landbouw (Kaart 7d) te confronteren met de gecombineerde “vraag” van natuur en landschap (Kaart 6), krijgen we een beeld van de kansen voor een hoogwaardige omgeving voor wonen en werken (Kaart 8). Daartoe zijn de kleuren uit kaart 7d getransformeerd naar letterkleuren. (Licht paars = witte letter, paars = grijze letter, donkerpaars gearceerd = zwarte letter). Dan blijken de reeds in ontwikkeling genomen gebiedjes ZC en ZF matige natuurwaarden (licht paars) te combineren met lage saneringsbehoefte van bebouwing en landbouw (witte letter). Gebied F zou geheel kunnen worden getransformeerd, vanwege lage natuur- en landschapswaarde en het gemak van lage saneringsbehoefte. Gebied C kan met enige sanering van landbouw en bebouwing en besparing van matige natuur- en landschapswaarden worden getransformeerd, m.n. in een centraal gelegen meer. Gebied B is het moeilijkst te transformeren tot een hoogwaardige omgeving om te wonen, te werken en te recreëren. Het heeft hoge actuele en potentiële waarden aan natuur en landschap (donker paars), die aandacht behoeven, maar er moet ook zwaar worden gesaneerd in bebouwing en landbouw (zwarte letter).

Kaart 8: Kansen voor multifunctioneel landgebruik na confrontatie van intensiteit van bebouwing en landbouw met kansen voor natuur en landschap.

5 Perspectief huidige landbouw

Het perspectief van de huidige landbouw in Meerstad Groningen is geanalyseerd naar sectoren, bedrijfsgrootte en leeftijdsopbouw van de ondernemers. Daarbij is gebruik gemaakt van de gegevens uit de Meitelling 2000 gekoppeld aan het GIAB (Geografisch Informatiesysteem Agrarische Bedrijven). Omdat de overheid en projectontwikkelaars sindsdien heel wat bedrijven hebben opgekocht, heeft deze analyse nog maar beperkte waarde.

5.1 Per sector

Economisch en fysiek was graasveehouderij in 2000 verreweg de belangrijkste sector, akkerbouw was de tweede sector, gemengd bedrijf en overige bedrijven (hokveehouderij) waren beperkt aanwezig (Tabel 1). Zo'n 4 % van de grond lag braak, meestal was de braak meerjarig en waren betreffende velden beplant met snelgroeiend hout (populieren en wilgen). Slechts 30 van de 85 bedrijven hadden een omvang van meer dan 60 NGE (Nederlandse Grootte Eenheid; 1 NGE saldo circa 1.250 €; 60 NGE circa 75.000 €/jaar). Deze mogen redelijk kansrijk worden genoemd (volgens inzichten van het LEI). Dit lage aantal kansrijke bedrijven hing vooral samen met de relatief kleine akkerbouwbedrijven. Slechts 4 van de 26 akkerbouwbedrijven behoorden bij de groep van 30 kansrijke bedrijven.

Tabel 1. Landbouw per sector in Meerstad Groningen (Meitelling 2000).

	Graasvee- houderij	Akker- bouw	Gemengd	Overig	Totaal
Economische omvang (NGE)	2700	1000	700	200	4600
Aantal bedrijven	49	26	7	3	85
Waarvan kansrijk (> 60 NGE)	18	4	5	3	30
Fysieke omvang (ha)	1200	900	400	40	2540
Waarvan braak (ha)	20	40	50	0	110
Melkkoeien	1400	0	200	0	1600
Hokcapaciteit		0			
Kalveren	900				900
Varkens				60	60
Kippen			36000	59000	95000
NGE/bedrijf	56	38	96	75	54
ha/bedrijf	25	34	59	13	30

5.2 Per klasse van economische omvang en van leeftijd

Er waren 25 kleine bedrijven (< 20 NGE) met een gemiddelde omvang van 10 NGE resp. 8 ha (Tabel 2). Ze hadden geen melkkoeien, wel wat hokvee en akkerbouw. De meeste bedrijfshoofden waren 55 plus zonder opvolger, een was jonger dan 40. Deze groep mocht met recht hobbyboer worden genoemd. Mettertijd zijn deze bedrijven gedoemd te verdwijnen bij gebrek aan perspectief voor een opvolger, want als de EU de subsidies afbouwt wordt de hobby erg duur.

Er waren 30 middenbedrijven (20-60 NGE) met een gemiddelde omvang van 38 NGE resp. 27 ha. Ze hadden vrijwel geen melkkoeien (meer), wel wat hokvee (mestkalveren) en akkerbouw. Bijna de helft van de bedrijfshoofden was 55 plus zonder opvolger, slechts 4 waren jonger dan 40. Mettertijd zijn ook deze bedrijven gedoemd te verdwijnen bij gebrek aan perspectief voor een opvolger, want als de EU de subsidies afbouwt worden deze marginale bedrijven snel verliesgevend.

Er waren 30 grote bedrijven (>60 NGE) met een gemiddelde omvang van 108 NGE resp. 51 ha. Ze hadden gemiddeld 50 melkkoeien en hokcapaciteit voor 3200 kippen naast akkerbouw (voor verdeling over sectoren zie Tabel 1). Slechts 4 bedrijfshoofden waren 55 plus zonder opvolger, wel 13 waren jonger dan 40. Deze groep mag met recht kansrijk worden genoemd. Wel zullen ook van deze bedrijven een aantal verdwijnen als de EU de subsidies afbouwt. Want dan zullen ze moeten schaalvergroten en in vele gevallen zal dat niet rendabel resp. niet financieerbaar blijken.

Van de 2560 ha bedrijfsoppervlakte in Meerstad werden 910 ha gebruikt door 55 plussers zonder opvolger. Deze 910 ha zouden bij autonoom beleid vrijkomen in de komende 10 jaar. Als de EU in deze periode de subsidies zou afbouwen, zouden wellicht nog 500 ha aan midden- en kleinbedrijven vrijkomen. In totaal zou de helft van het agrarisch deel van het plangebied autonoom vrijkomen en voor een groot deel worden overgenomen door niet-agrarische, private partijen. In het vervolg willen we ingaan op de mogelijkheden om een aantal kansrijke bedrijven te gebruiken bij het plannen van een hoogwaardige groene omgeving.

Tabel 2. Landbouw in Meerstad Groningen naar economische omvangsklasse en leeftijdsklasse (jongste) bedrijfshoofd

	Econo- mische omvang (NGE)	Aantal bedrij- ven	Fysieke omvang (ha)	Melk- koeien	Hokcap. ¹ mestkalf ² kip ³ mestvarken	NGE/ bedrijf	Ha/ bedrijf
Kleine bedrijven (3-20NGE)	260	25	200	0		10	8
-55 plus zonder opvolger	180	16	140	0	125 ¹	11	7
met opvolger	0	0	0	0	0	0	0
-40-55	70	8	50	0	0	9	6
-40 min	10	1	10	0	0	13	10
Middenbedrijven (20-60NGE)	1100	30	820	100		38	27
-55 plus zonder opvolger	500	14	370	15	771 ¹	36	26
met opvolger	50	1	40	0	0	48	40
-40-55	400	11	300	25	0	39	28
-40 min	150	4	110	60	0	36	26
Grote bedrijven (>60NGE)	3250	30	1540	1500		108	51
-55 plus zonder opvolger	350	4	200	180	0	88	51
met opvolger	100	1	50	70	0	105	52
-40-55	1300	12	620	550	66000 ²	105	51
-40 min	1500	13	670	700	29000 ² +60 ³	118	52
Totaal bedrijven	4610	85	2560	1600		54	30
-55 plus zonder opvolger	1030	34	910	195	896 ¹	30	27
met opvolger	150	2	90	70	0	75	45
-40-55	1770	31	970	575	66000 ²	57	31
-40 min	1660	18	790	760	29000 ² +60 ³	92	44

6 Criteria voor multifunctionele landbouw

Aan welke criteria moet landbouw voldoen om aan Meerstad meerwaarde te geven en tegelijk economisch perspectief te houden?

6.1 Meerwaarde voor de groene omgeving

Meerstad richt zich op wonen, werken en recreëren in een aantrekkelijk landschap met een gevarieerde natuur. Dat betekent dat landbouw in Meerstad alleen kan blijven als het gericht bijdraagt aan de indentiteit en kwaliteit van Meerstad.

De beperkt aanwezige hokveehouderij heeft geen meerwaarde en kan die ook niet krijgen. Hetzelfde geldt voor de akkerbouw, omdat deze wordt gedomineerd door een veenkoloniaal bouwplan met intensieve teelt van zetmeelaardappelen, waarbij hoge inzet van meststoffen en frequente bespuitingen met fungiciden onmisbaar zijn. Alleen de melkveehouderij kan meerwaarde opleveren, mits deze voldoet aan de volgende criteria:

1. De veestapel wordt weer grondgebonden gemaakt conform de EU-richtlijn voor de nitraatbelasting van het grondwater (niet meer dan 170 kg/ha/jaar nitraat-N in de vorm van dierlijke mest).
2. Waar nodig wordt de waterhuishouding c.q. het grondwaterpeil aangepast t.b.v. de natte natuur en het centraal aan te leggen meer.
3. De melkveebedrijven leveren een pakket aan groene diensten aan de hoofd-functies van Meerstad, m.n. dooradering van het bedrijf voor flora, fauna en recreanten, en afwisseling van egaal groene graasweiden met koeien met maai-weiden, rijk aan kleur en beschutting (voor wild en weidevogels). Maïsteelt moet minimaal blijven, omdat dit chemische bestrijding van het onkruid vergt, de openheid van het landschap aantast in het recreatief hoogseizoen en van september tot mei een onaantrekkelijk beeld geeft van bouwland met dooie stoppels en diepe sporen. Tenslotte kunnen melkveebedrijven bijdragen aan het onderhoud van natuurgebieden in de omgeving.

6.2 Economisch perspectief voor de bedrijven

Als de melkveehouders in Meerstad aan deze criteria moeten voldoen, wat is dan hun economisch perspectief? Criterium 1. is alleen haalbaar als melkquotum en melkveestapel worden gehandhaafd en het areaal grasland wordt vergroot. Afzet van overtollige mest is geen alternatief voor vergroting van het areaal. Hierdoor wordt de bemesting van het grasland weliswaar minder intensief, maar niet het grazen en maaien. Dit laatste kan alleen maar als het areaal grasland wordt vergroot. Dit schept de nodige ruimte om waar nodig later te beginnen of eerder te stoppen met begrazing of maaien resp. maaisnedes in bloei te laten komen en zo aan criteria 2. en 3. te voldoen. Wel vergt vervulling van de drie criteria aanzienlijke bedrijfs-

investeringen in land en arbeid. Bedrijfseconomisch is dit alleen haalbaar volgens het principe: “voor wat hoort wat”. Dus als Meerstad groene diensten wil van de melkveehouders, moet Meerstad land beschikbaar stellen voor de nodige extensivering van bemesting, begrazing en maaien en betaling regelen voor de extra arbeid, o.a. via Programma Beheer.

7 Animo onder melkveehouders

Alleen de melkveehouders kunnen dus meerwaarde geven aan Meerstad, mits ze de drie criteria vervullen. Maar wie van hen is bereid hierover te praten met de plannenmakers? Om deze melkveehouders te identificeren, hebben we een enquête gehouden.

7.1 Doel en opzet enquête

We hebben de enquête opgezet met de volgende doelen:

- a) Nagaan welke melkveehouders animo hebben om te blijven met vervulling van de drie criteria.
- b) Nagaan hoeveel grond ze kunnen inbrengen en hoeveel grond ze nodig hebben om te voldoen aan de EU-nitraatrichtlijn.

Uit de meitelling 2000 hebben we de namen en adressen gehaald van de melkveehouders in Meerstad met minstens veertig melkkoeien (absolute ondergrens voor economische levensvatbaarheid). Dit waren er precies twintig. We hebben hun telefonisch de volgende vragen voorgelegd:

- 1) Wilt u koeien blijven melken in Meerstad?
- 2) Zo ja, hoeveel koeien melkt u, wat is uw melkquotum en hoeveel grond hebt u in bezit resp. duurzame pacht?
- 3) Bent u in principe geïnteresseerd in duurzaam gebruik van extra grond in ruil voor “groene inrichting en diensten” t.b.v. Meerstad, zoals dooradering van uw bedrijf voor recreanten, flora en fauna?
- 4) Wellicht hebt u deze extra grond nodig om de mest van uw melkveestapel op het bedrijf zelf te kunnen aanwenden cf. de EU-nitraatrichtlijn. Wilt u weten, hoeveel grond u tekort komt?
- 5) Bent u bereid met de plannenmakers nader te verkennen, welke groene inrichting en diensten u specifiek voor uw bedrijf zou kunnen leveren, om aan Meerstad meerwaarde te geven?

7.2 Resultaten enquête

Van de twintig melkveehouders bleken elf hun bedrijf inmiddels te hebben verkocht en meestal ook al het vee. De negen resterende melkveehouders bevonden zich op een na in het deelgebied B. Dit gebied is recentelijk heringericht, vandaar dat het vitale bedrijven betrof met grote kavels dicht bij het erf, meestal nieuwe stallen en 50 tot 160 melkkoeien (Tabel 3). Vijf van de negen gaven duidelijk blijk, geen heil te zien in extensivering en diensten in ruil voor land en betalingen. Hun voornaamste argumenten:

- Ik wil optimaal boeren zonder enige beperking, als de gemeente dat niet kan accepteren moeten ze me maar uitkopen, dan ga ik elders wel verder.

- Al zou ik het willen, dan nog acht ik het bedrijfseconomisch (lagere opbrengsten, hogere kosten) en arbeidstechnisch (meer land = meer werk) niet haalbaar.

De overige vier melkveehouders verklaarden zich wel bereid met de plannenmakers van Meerstad de mogelijkheden te bespreken. Hun voornaamste argumenten:

- Wij willen ons bedrijf graag op deze plaats resp. in dit gebied voortzetten vanwege emotionele binding en de nabijheid van de stad Groningen met zijn voorzieningen.
- Wij staan niet afwijzend tegenover groene inrichting en diensten mits er voldoende tegenover staat.

Deze 4 met animo behoren tot de grotere bedrijven. Tezamen hebben ze bijna 400 melkkoeien met ruim 300 stuks jongvee op circa 270 ha (Tabel 3). Voor Nederlandse begrippen hebben ze normale veedichtheden. Maar Europees gezien hebben ze teveel vee per ha; om te voldoen aan de aanvoernorm van 170 kg/ha Nitraat-N in de vorm van dierlijke mest, zouden ze tezamen 170 ha meer moeten hebben.

Theoretisch zien we drie mogelijkheden voor de plannenmakers:

1. Ze vinden een landbouwenclave in het oosten van Meerstad een aantrekkelijke overgang vormen naar de belendende natuurgebieden voor bewoners, recreanten, fauna en flora, daarom gaan ze de dialoog aan met de vier geïnteresseerde melkveebedrijven;
2. Ze vinden zo'n landbouwenclave toch te weinig meerwaarde hebben t.o.v. volledige transformatie naar natuur en wonen in het groen, daarom laten ze alle bedrijven maar uitkopen.
3. Deelgebied B blijft monofunctioneel, al of niet binnen het plangebied. Volgens ons is dit laatste geen reële optie. Het zou nl. ernstig afbreuk doen aan Meerstad, als zo'n monofunctionele landbouwenclave Meerstad ecologisch en recreatief zou afsluiten van de EHS-verbindingszone in deelgebieden A en D (Kaart 1). Bovendien zou handhaving van de intensieve melkveehouderij en zelfs akkerbouw met hun emissies aan meststoffen en bestrijdingsmiddelen natuur en milieu blijven bedreigen, zowel in Meerstad als in de EHS.

Tabel 3. Resterende 9 melkveebedrijven in Meerstad 2002, al of niet met animo voor groene inrichting en diensten

Bedrijven (no)	Melkkoeien per bedrijf	totaal	Jongvee Per bedrijf	totaal	Areaal (ha) per bedrijf	totaal	Tekort* areaal (ha) per bedrijf	totaal
5 zonder animo	40-135	415	31-129	345	25-92	255	23-61	205
4 met animo	55-160	383	55-150	335	47-105	267	19-76	171

Om te voldoen aan EU-nitraatnorm 170 kg N- aanvoer via dierlijke mest/ha/ jaar

Literatuur

Vereijken, P.H., C.M.L. Hermans & H.S.D. Naeff, 2000. Multifunctioneel landgebruik. Gebiedsverkenning vanuit een dualistische plattelandsvisie. Alterra-rapport 037. Wageningen.

Overige bronnen

NLTO. 2002. Insteek Landbouw bij Masterplan Meerstad. Resultaten van een enquête onder 70 leden in het gebied.

Bijlage 1 Foto's

Foto 1. Landbouw maakt plaats voor natuurontwikkeling ten oosten van Meerstad

Foto 2. Erf van akkerbouwbedrijf met zetmeelaardappelen op voorgrond: meerwaarde voor Meerstad?

Foto 3. Grasland in transitie naar natuur: pitrus komt op en zal de komende jaren het hele veld bedekken. Meerwaarde voor Meerstad?

Foto 4. Watergang ten noorden van Harksteder. Links ruigte en rechts nog grasland. Moet dit laatste ook ruigte worden?

Foto 5. Intensieve melkveehouderij kan niet zonder mais. Acceptabel voor Meerstad?

Foto 6. Intensief melkveehouderijbedrijf net buiten Meerstad. Meerwaarde voor Meerstad?

